

תשורה

בשטמחת הנישואין של
שמואל צבי ונעמה איזמאוו

יא' שבט ה'תשס"ו

פרשת בשלח

ויקח גו' כי השבע השביע את בני ישראל לאמר וגו'
והעליתם את עצמתי מזה אתכם (יג, יט)

במכילתא כאן (בתחילת פ' בשלח): השביעם שישביעו לבניהם.

המפרשים דנים¹, מדוע הי' צריך יוסף להשביע את אחיו שהם ישביעו את בניהם, שיעלו את עצמותיו לא"י היינו פעמיים שבועה?

ובשו"ת הרא"ש (כלל ה' תשובה ד') ביאר "דאי אפשר להשביע הנולדים אחר זמן". ולכן הי' צריך פעמיים להשביעם, להם, לאחיו, ושהם ישביעו את הצאצאים שלהם. וכפי שמובא והועתקו דיעות המפרשים בזה בתורה שלמה כאן (חלק יד אות רסג בביאור).

הגאון ז"ל מסביר שאת ה"ג' שבועות" שהשביע הקב"ה את בני ישראל (בכתובות דף קיא רע"א²) שהיו בתקופות שונות ורחוקות זו מזו וזה כן חל גם על הבנים. כי הם היו "על הציבור, דהוה תואר ומציאות, ואין מיתה בציבור. . . כי זה תואר".

היינו שהקב"ה השביע את כללות עם ישראל היינו התואר, ולא את אלו שהיו בתקופה מסוימת. ומוסיף, ובלשונו:

"ואף דבמכילתא (שם) אמר שם, דגבי יוסף השביע ואח"כ [את] האבות השביעו לבנים [שלהם], זה רק קודם שנכנסו ישראל לגדר ציבור וקהל. . . אבל אח"כ וגם אחר שנכנסו [בנ"י] לא"י נעשו ציבור ונעשו מציאות אחת נצחית".

היינו, דזה שהיה יוסף צריך להשביע את אחיו פעמיים שהם ישביעו את צאצאיהם אחריהם, הסיבה לכך היא, כי הם היו בשתי תקופות. תקופת יוסף ואחיו, שזה היה לפני מתן תורה שעדיין הם לא היו בגדר

(1) ראה פירש"י כאן. ובפני בירורי המצות למכילתא שם.

(2) ושם: שלא יעלו ישראל בחומה. . . שלא ימרדו באומות. . . שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי.

ציבור וקהל. ותקופת בני לאחר מ"ת שאז כבר "נעשו מציאות אחת נצחית".

(ש"ת צ"פ נ"י טקמ"ג אות ב)

★ ★

במקום אחר כותב הגאון ז"ל בזה הלשון:

"והנה עיין במכילתא פרשת בשלח (שס) גבי שבועה שהשביע יוסף, דאמר שם דאח"כ השביעו בניהם לבניהם וכו'. א"כ חזינן [אנו רואים] דהוה רק בגדר פרטי לא בגדר ציבור תוארי . . בגדר ציבור [שהוא] מציאות תוארי, לא חל רק על ישראל לאחר מ"ת ורק כשהן בא"י. ולכך אף מרע"ה בתקנה שתיקן כיון שלא נכנס לא"י, לא הי' יכול לגזור לדורות, ולכך לא גזר רק לדורו"³.

היינו שהגדר של ציבור על בני ישראל חל רק לאחר מ"ת. ורק עם הגעתם לא"י. ולכן גם משה רבינו לא היה יכול לגזור גזירות רק לתקופתו, דור המדבר, ולא לדורות שאחר כך.

(צ"פ מהדו"ת צ טור א)

דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת גו' (יד, ב)

הגאון ז"ל מדייק, שכאן כתוב "לפני פי החירת גו'", ולקמן (פסוק ט) כתוב "וירדפו גו' על פי החירת גו'". ומאי שנא: ותוכן דבריו הם כך:

"פי החירת" הכוונה "מקום עבודה זרה שלהם", של מצרים, כפי המכילתא כאן. וההבדל בין הפסוק כאן שכתוב "לפני פי החירת גו'" לבין הפסוק לקמן שכתוב "על פי החירת גו'", הוא, שכאן מדובר מה שצוה הקב"ה למשה רבינו ע"ה שיאמר כן לבנ"י. והרי "מה שהקב"ה מצוה, הוא לדורות", וכבמכילתא כאן "הרי זה לדורות". היינו שזהו דין והלכה בקשר לאיסור ע"ז שהוא "לדורות".

וממשיך, שע"פ דין, הרי מכיון שפי החירות הי' מרובע כבמכילתא כאן "מה חירות הללו לא היו . . אלא מרובעות לא היו מעשה אדם אלא מעשה שמים. והרי "כל מרובע הוא בידי אדם" וכבירושלמי מעשרות

(3) בקשר לנתינים המבואר ביבמות דף עט ע"א עיין שם.

(פרק ה הלכה ג): אין מרובע מששת ימי בראשית. "וא"כ [היא] ע"ז [ו]אסורה ליהנות" ממנה.

וממשיך:

"רק דכאן הראה להם הקב"ה דבר חדש, דהכל בידי שמים וא"כ אז מותר".

היינו אע"פ שהיו החירות מרובעות הם היו בידי שמים ובנ"י הי' מותר להם לחנות עליהם וליהנות מהם, כי הם לא היו עשויים בידי אדם שייאסרו בהנאתם אלא בידי שמים. וממשיך: אבל לדורות אסור "על" רק "לפני".

ולכן בציווי הקב"ה שהוא לדורות כתוב "ויחננו לפני פי החירת גו", כי אסור ליהנות מע"ז. אבל בפועל כן חנו בני ישראל "על פי החירת גו" כי זה הי' בידי שמים ומותרת היא בהנאה⁴.

(צ"פ לפ' בשלח ע' סג"ד)

ויט משה את ידו על הים וישב הים לפניו בקר לאיתנו גו' (יד, כז)

במכילתא כאן (פרשה ו'): אין "איתנו" אלא תקפו כו'. רבי נתן אומר, איתן לשון קשה כו'⁵.

הגאון ז"ל מעיר בקשר לגדר ד"פנים חדשות", ממה שפוסק הרמב"ם ז"ל (בהל' כלי המקדש פרק א הלכה יג) דכלי שרת ש"נשברו, מתיך אותן ועושה אותן כלי אחר, ואין קדושתן מסתלקת מהן לעולם". ומסביר, ובלשונו:

"דהוי פנים חדשות, וזה רק לחומר אבל לא להצורה. . ובמכילתא פרשת בשלח (המועתק כאן) גבי [ה]ים, שלאחר הקריעה [הקריעת ים סוף] ושחזר לאיתנו, ר"ל יושנו, ור"ל דבנס בידי שמים לא נעשה פנים חדשות, והוא הוא הדבר הראשון, כי הצורה לעולם קיימת".

4) ועי' לפ' נח (ח, יא) בקשר לפי' "עלה זית טרף בפיה גו'".

5) ועי' בפ' ברורי המצות לשם אותיות ר"ז. וראה בתורה שלמה לכאן ע' עט אות קעדיה בביאור. ובאור החיים לכאן — האריך בזה.

היינו שה"פנים חדשות" שנהי' במים שחזרו לאיתנם, היינו שחזרו לקדמותם כפי שהיו לפני שנקרעו ונבקעו. אבל לא שנהיה כאן מים חדשים ממש "כי הצורה [עצם המים] לעולם קיימת. ועצם המים לא נשתנו, רק "צורת" המים נשתנו⁶.

(צ"פ מהדו"ת ע' כא טור ד)

★ ★

במדרש רבה (בראשית פרק ה, ה): אמר ר' יוחנן תנאין התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל, הדא הוא דכתיב "וישב הים לאיתנו", לתנאן שהתנה עמו.

בפירש"י כאן: לאיתנו. לתקפו הראשון.

ישנם עוד מדרשים ומפרשי המקרא כאן שמפרשים את ה"לאיתנו" באופנים שונים, וכפי שהובאו מדבריהם בתורה שלמה כאן (אות קעה כביאור).

הגאון מדייק בל' המדרש הנזכר שר"י אומר ש"תנאין התנה הקב"ה עם הים כו" למה דוקא תנאים? ומסביר זאת במושגים של הלכה ובלשונו:

אם לא זה התנאי, יהיה פנים חדשות . . ואם כן יהיה הים חדש ולא ממעשה בראשית.

ולכאורה כוונתו היא, שלולא התנאי שהתנה הקב"ה עם הים בתחילת בריאתו בששת ימי בראשית, הרי אם הקב"ה הי' בוקע ומייבש את ים סוף כדי שבני ישראל יעברו אותו, הי' צריך הקב"ה לברוא כביכול, מחדש את המים. וזה לא רצה הקב"ה, אלא שיתייבשו זמנית עד שבני ישראל יעברו את מקום הים סוף ושוב יחזרו המים של הים כפי שהיו לפני שבני ישראל עברו אותו. ואז לא יהיו "פנים חדשות" במים.

ומוסיף ומסביר ש"באמת כל דבר הנעשה ע"י נס הוה בריאה" ולא כמעשה כשפים שהוא רק דמיון וכיו"ב.

6 ועי' בקשר ל"חומר וצורה" במשנתו של הגאון ז"ל – במפענח צפונות פרק א. ושם בסימן ל.

ומוסיף לבאר, שהגדר של המ"ד "דבתשרי עלה במחשבה לבראות [את העולם] ולא נברא עד ניסן", כבתוס' במסכת ר"ה (דף כו ע"א ד"ה כמאן) הוא "חומר בלא צורה וצורה בלא חומר. . ואח"כ נצטרפו ונעשה מציאות חומר עם צורה, ואי אפשר כעת זה בלא זה".

ומה שהי' בקריעת ים סוף, שמי הים חזרו להיות כמו שהי' במחשבתו של הקדוש ברוך הוא לפי המ"ד (חגיגה דף יב ע"א) שבתשרי נברא העולם במחשבה היינו באופן של "חומר בלא צורה וצורה בלא חומר".

ומה שהים חזר לאחרי שבני ישראל עברו את המקום דהים היתה, ששוב התחברו הצורה והחומר ביחד ונהפכו בחזרה להיות מים.

ומוסיף, שזהו הביאור בדברי חז"ל במסכת עבודה זרה (דף ג ע"א) אמר ר"ש בן לקיש, מאי דכתיב (בראשית א, לא) "ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי", מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר, אם ישראל מקבלין את תורתי מוטב, ואם לאו אחזיר אתכם לתוהו ובוהו.

היינו שאם ח"ו בני לא יקבלו את התורה יחזיר הקב"ה את העולם ל"תוהו ובוהו" היינו ל"נקודות ועצמים פרדים", צורה בלא חומר וחומר בלא צורה, אבל לא לאפס המוחלט. ובלשונו:

דעל העדר גמור לא נופל כלל לשון זה ואין לנו שום לשון על זה.

(צ"פ על המורה נבוכים ח"ב פכ"ט
— נדפס בצ"פ לסוף דברים ע' שצח"ט⁷)

(7) וראה לעיל לריש פ' בראשית עד"ז.

ולהעיר מדברי רבינו בחיי כאן שמפרש עד"ז, שאין בעצם שינוי עצמותי במעשה בראשית ואפי' אם קורה ניסים. וכך הוא כותב:
והעולה לנו מזה, כי בששת ימי בראשית ואילך אין שום שנוי טבע מחדש, כי בעת שנברא אותו הדבר הושם בטבעו שיהיה כך וכך בחפץ השם יתברך כו' [וממשיך:]

וכאשר הגיע זמן השתנות הטבע לעיני הרואים לא יהיה בזה שנוי רצון מאת השם יתברך, שירצה בו עתה מה שלא רצהו תחלה, כי כן היה ברצונו הקודם, שישתנה הטבע לעיני הרואים על ידי הצדיקים שבדורות.

ותקח מרים הנביאה גו' את התף בידה גו'. ותען להם מרים,
שירו לה' גו' (טו, כ"א)

הגאון ז"ל מדייק שמרים שרה "רק בכלי" ולכן לקחה את התף בידה והסיבה לכך היא כי "קול באשה ערוה" (ברכות דף כד ע"א) וכפי ששמע מהגמרא בסוטה (דף מח ע"א) "דיותר טוב שהאשה תענה" מאשר שהיא תשיר בעצמה. ומפרש שה"להם" שבפסוק כאן הכוונה היא לאנשים⁸.

ואח"כ דן הגאון ז"ל שזה קשור עם הדין וההלכה בזה אם אשה "אף שחייבת בהלל של פסח" אם היא ג"כ מחוייבת לשיר על נס שקרה לבנ"י⁹.

(שם לבשלח ע' ס"ז)

ויאמר ה' אל משה, הנני ממטיר לכם לחם מן השמים
גו' (טז, ד)

הגאון ז"ל מדייק, שכאן ל' הפסוק הוא בקשר ל"מן" שזהו "לחם מן השמים", ואילו לקמן (פסוק טו) כתוב: הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה. ומאי שנא?

ומחלק בין ב' הפסוקים, ותוכן דבריו הם כך:

בפסוק שלפנינו מדובר בקשר למן גם של ערב שבת השייך לשבת. וא"כ זה שייך יותר ל"לחם מן השמים", ואילו לקמן (שם) שכתוב "לאכלה" הכוונה שהגדר של ה"מן" היה קדשים קלים שישנו בזה גם חלק הבעלים וגם קנין יש בו. ולכן מדייק הפסוק, שה"מן" הי' "לאכלה", היינו ששייך גם לבעלים ולא רק לגבוה.

וכפי שהתוס' בב"ק (דף יב ע"ב ד"ה ומחיים) מסיקים, שהחלק של הבעלים אפי' לאחר שחיטת הקרבן "הוי ממון בעלים לקדש בו אשה ולכל דבר". היינו גם "לאכלה"¹⁰.

8) וראה בתורה שלמה לכאן ע' קנח אות רלו בביאור מהס' כנפי יונה להרמ"ע מפאנו ז"ל ע"ז. עיין שם.

9) ועי' בצ"פ מהדר"ת ט טור א. ובשו"ת צ"פ דוינסק ח"ב ס"ח אות ג — בקשר לאמירת הלל לנשים, ושקו"ט בזה.

10) וראה לקמן לפסוק כג: לכם למשמרת.

וזהו, אם כן, ההבדל בין לשון הפסוק כאן ללשון הפסוק לקמן.

(שם ע' טו)

ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכל גו' (טז, ה)
הגאון ז"ל מעיר מדברי הגמרא במסכת יומא (דף עה ע"א) שדנה בקשר לבקשתם של בני ישראל במדבר.

וכך איתא שם: "זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם" (כמדובר יא, ה), רב ושמואל, חד אמר דגים, וחד אמר עריות כו'. ושם בע"ב: תנא כו' מלמד שירד להם לישראל עם המן דבר שטעון שחיטה.

ומסביר את טענתם ובקשתם של בני ישראל, ובלשונו:

עיקר הגדר, כי הם [בני ישראל] רצו בשר כמו של אדם הראשון . . . דלא יהי צריך שחיטה וניקור ושום דבר וכמו דגה.

ומציין למסכת סנהדרין (דף נט ע"ב) וכך איתא שם: ר"י בן תימא אומר, אדם הראשון מיסב בג"ע הי' והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומסננין לו יין.

ומוסיף, דזה שבני ישראל התאוו לדגים שהיו במצרים, כנ"ל, זה הי' תאוה שלילית. כי הדג "הוא מזוהם, דגים פריצי וזהימי . . . וגדר דגה, קטנים . . . [וטעמם] טעם חזיר"¹¹.

(שם ע' סזח¹²)

ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא גו' ויאמר משה אליהם הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה (טז, ט)
הגאון ז"ל מדייק בל' הפסוק שכתוב "אשר נתן ה' לכם לאכלה"

11) וכחולין דף קט ע"ב: חזיר מוחא דשיבוטא. ובפירש"י: מוח של דג ששמו שיבוטא, טעמו כטעם חזיר.

12) וכנראה שזהו התיווך שבין שני המ"ד במסכת יומא שם, רב ושמואל, שבבקשת בני ישראל והזכרתם את הדגים שבמצרים שטעמו כטעם חזיר וגם פריצי.

היינו גם הענין של דגים וגם הענין של גילוי עריות.

דוקא ש"רוצה לומר רק לאכילה" ושזה "גדר קדשים ומשלחן גבוה" קא זכו, כל' חז"ל על דרך זה (קידושין דף י"ב ע"ב). ובמילא, מכיון שהמן הי' גדר של קדשי קדשים שמשלחן גבוה, מהשמים, קא זכו בני ישראל, ולכן חל עליהם הגדר דאכילת קדשים שיש בו הלאו ד"איש אל יותר ממנו עד בקר" (לקמן פסוק יט) הלאו דלא תותיר, שאסור להשאיר ממנו עד הבוקר.

ומציין לתוספתא בבכורות (פרק ו) לירושלמי דמעשר שני (פרק א הלכה א) שחז"ל דימו והשוו אכילת מעשר שני לאכילת המן דבני ישראל במדבר, ושעל אף שהמעשר שני שייכת במתנה להאוכלו, לא כשאר הקדשים, בכל זאת אינה נמכרת ורק לאכילה ניתנה.

(צ"פ 9 לפ' בשלח כאן ע' סח"ט)

וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעט לא החסיר גר' (טז, יח)

בפירש"י ז"ל (פסוק יז): יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט, וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקטו, ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עמר לגלגלת אשר באהלו והממעט ללקט לא מצא חסר מעמר לגלגלת. וזה נס גדול שנעשה בו¹³.

הגאון ז"ל מציין לדברי הרמב"ם ז"ל בספרו מורה הנבוכים (חלק ג פרק יב) שכותב: ולא מי שהגיע אל זה המותר שלט בדבר מוסף בעצמו. . ולא זה החסר מותר הפרנסה חסר דבר מחויב. "ולא העדיף המרבה והממעט לא החסיר, איש לפי אכלו לקטו". זהו על הרוב בכל זמן ובכל מקום¹⁴.

ומוסיף הגאון ז"ל להגדיר את מהות ה"מן". ובלשונו: אך בפשט

13) באבן עזרא כאן: וימדו בעומר. כל אחד לפי מה ששער. ובפי' על הא"ע (לרש"י נטר מירושלים): מפרש על פי הפשט, שמצא כל אחד לפי מה ששיער. לא שיהי' טעמו מדה ממש שמדדו בה.

וראה עוד עד"ז בהמובא בתורה שלמה בזה.

14) וכפי שמסיים שם הרמב"ם ז"ל: ולפי הבחנה זו האמיתית אמר רבן של חכמים [משה רבינו ע"ה], כי כל דרכיו משפט (דברים לב, ד).

באמת, המן הוה רק גדר נקודות ולא שטח כלל ובלא קו, וא"כ מה שייך בזה צירוף (א).

וכפי שכותב במקום אחר: והמן שירד לישראל הוה כח הצומח . . האכילה שאדם אוכל נשאר בהאדם רק כח הצומח שנקלט בהדבר ע"י הזריעה והצמיחה והטל והגשמים¹⁵.

(שם ע' טט ובצ"פ לבראשית פט, יג, ע' לט)

תורת מנחם

(א) בקשר למה שכתוב בפסוק (שמות טז, יח): "וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו", כותב הגאון ז"ל, ש"כפשט באמת, המן הוה רק גדר נקודות ולא שטח כלל ובלא קו. ואם כן מה שייך בה צירוף "צ"פ לשמות שם ע' טט).

שיעור שהוא חלק משיעור יותר גדול — "איפה". ואילו "עומר" אינו מדגיש שיעור אלא "מדה" אחת שהיא "עומר". ומסביר, שזאת היא הסיבה לכך שהתורה אומרת בכל פרשת המן "עומר לגולגולת", "וימדו בעומר" ולשונות דומים, ורק בסוף פרשת המן בפרק טז מפרטת התורה שיעורו "והעומר עשירית האיפה הוא".

כי הפרשה מדברת בעיקר איך ששיעור העומר של המן הוא שיעור עצמי שאיננו מתחלק, ולא כפי שהוא שיעור מצטרף. וכדברי הרוגוצ'ובי הנזכר.

הרבי מסביר, שעיקר ענינו של המן הוא, לפעול את חיבור עצם החיות, מהחיות הכללי לגוף.

והפלא והחידוש של המן התבטא בזה, שעל אף שהוא היה מזון שפעל גם את החיבור של החיות הפרטי עם הגוף, הרי שזה היה באופן שבא על ידי החיבור של החיות הכללי שבא על ידי השיעור העצמי של העומר.

והרב משה שלמה כשר ז"ל מסביר (בפרקי מבוא שב"ש צ"פ לבראשית ע' 35), שכוונתו היא לעצם הכח לפני בואו לכלל גילוי בפועל בשטח. היינו שהמן במדבר לא התגשם ולא נתפס בצורה של שטח, ולעולם נשאר בצורתו הניסית. ולכן כולם קיבלו את המן במדה שוה, לא פחות ולא יותר.

הרבי בלקוטי שיחות (חלק כו, בשלח (ג) אות ה ע' 107-8) מסביר את שינוי הלשונות בפסוקים המדברים בקשר למן שירד להם לישראל במדבר, "עומר" ו"עשירית האיפה" (לקמן פסוק לז), שההבדל ביניהם הוא בכך: הל' "עשירית האיפה" מדגיש

15) וכפי שמסביר זאת הרב משה שלמה כשר ז"ל ב"פרקי מבוא" (ריש צ"פ לבראשית ע' 35):

הפעולה האנושית לא שינתה כלום בעצם הנתינה שהיתה איש לפי אכלו . . המן במדבר לא התגשם בצורה של שטח, וכמו בשטח המוסף, מוסיף בעצם הדבר.

ויאמר גו' שבתון שבת קדש לה' מחר, את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו ואת כל העדף הניחו לכם למשמרת עד הבקר (טז, כג)

הגאון ז"ל מציין למכילתא על הפסוק לקמן (פסוק כו, סוף פרשה ד) "ששת ימים תלקטהו גו'": "ר"י אומר למדנו שלא הי' המן יורד בשבת. ביו"ט מגין, ת"ל, שבת לא יהי' בו (פסוק כו).

ר"א המודעי אומר "ששת ימים תלקטהו" למדנו שלא הי' המן יורד בשבת, ביוה"כ מגין, ת"ל "שבת לא יהי' בו"¹⁶.

והמפרשים שם מפרשים, שלפי גירסא זו במכילתא, הרי שלר"א המודעי כן הי' המן יורד ביו"ט, מכיון שלא מזכיר שביו"ט לא ירד המן, כפי שר"י אומר זאת.

וישנה גירסא במכילתא שגם ר"א המודעי סובר שהמן לא ירד ביו"ט.

והגאון ז"ל מוצא נפקא מינה לכל הגירסאות ולכל הדיעות. ובלשונו:

"דיש פלוגתא אם [ה]מן ירד ביום טוב. ואף למאן דאמר [ש]ירד [המן ביום טוב], אם [חל] יו"ט [ב]ערב שבת [שאז] לא ירד ביו"ט [בשביל שבת], א"כ ביום ה' ירד לשבת ו[ל]ערב שבת רק עומר אחד עבור יו"ט.

ולכאורה כוונתו היא, שלשיטת ר"א המודעי, לפי שיטת המפרשים, שהמן כן ירד ביו"ט שחל בע"ש, הרי שהמנה הכפולה לשבת לא ירדה ביו"ט אלא ביום ה' ערב יו"ט.

ומוכיח מהגמרא בפסחים (דף קכ ע"ב) שהל' "בקר" בפסוק הכוונה לבוקר הראשון. ומדייק לפי"ז שבנדו"ד שהל' הוא "עד הבקר" הכוונה היא לבוקר השני, ובאופן שאם יו"ט חל בע"ש שאז ירד המן כפליים, אחד ביום ה' לשבת, וביום ו' ערב שבת שחל אז יו"ט "ירד רק עומר אחד

אלא לעולם נשאר [המן] במצבו הניסי בעת התהוותו, ואשר יוחד לכל אדם שקיבל, לא פחות ולא יותר.

(16) וראה שם בפ"י ברורי המצות אות יט — הגירסאות בזה.

עבור יו"ט". ואשר לכן היו צריכים, במקרה שחל יו"ט בע"ש, לשמור את המן יומיים. יו"ט שהוא ערב שבת ובשבת עצמו.

(שם ע' ע' ע')

★ ★

הגאון ז"ל מדייק מל' הפסוק שכתוב 'הניחו לכם גו" שהכוונה היא שה"מן" צריך להיות "לכם" היינו שהאדם יהי' לו קנין ב"מן", והרי זה מדובר ב"סעודת שבת כיון שיש חובה [ו]לא יצא רק מן שלו, גדר קנין וצריך הגבהה".

וכלשונו במקום אחר: דכל דבר שהוא גדר חובה, צריך דוקא חסרון ממון.

(שם ע' ע"א, ולבראשית כב, יג¹⁷)

ראו גו' שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי (טז, כט)

בפירש"י: אלו אלפים אמה של תחום שבת כו' (והוא מהמכילתא כאן פרשה ה').

הגאון ז"ל מסביר את דברי התוס' ריש מסכת שבת (ב ע"א ד"ה פשט) "דהוצאה — מלאכה גרועה היא" ולכן צריך ללמוד מלאכת הוצאה בשבת מרשות לרשות, מרה"ר לרה"י וההיפך מהפסוק כאן או ממקום אחר, וכפי שהאריך הר"י ז"ל מבעלי התוס' שם.

ומקשר את ההסבר לכך "דהוצאה — מלאכה גרועה היא" למה שכותב הר"י בתוס' במסכת שבת במקום אחר (בדף צד ע"א ד"ה רבי כו') שמשמע מדבריו "דגבי הוצאה די שיהא צריך לגופו של העושה ולא לגופו של המלאכה" וכבר חשיב הוצאה ואסור.

וכמו "הוצאת המת [בשבת ש] אין צריך למת" אלא במה שמתחתיו וכיו"ב. וזה אחרת משאר הל"ח [ה-38] שהמלאכות הן לגופן.

וכותב הגאון ז"ל "והטעם [על כך הוא], משום דשם בלא המוציא אין שם מלאכה עליה כלל. ואימתי יש עליה שם מלאכה בזמן שעושין אותה,

(17) וראה לעיל (טז, ד).

ולכך די במה שהוא צריך [את] הדבר, משא"כ שאר מלאכות, ולכך כתבו התוס' בכמה מקומות דהוצאה הוה מלאכה גרועה¹⁸.

(צ"פ הל' איסור"ב פ"ז הכ"א, עג טור ב)

ויאמר משה אל אהרן, קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העמר מן, והנח אותו לפני ה' למשמרת (טז, לג)

בפירש"י: והנח אותו לפני ה'. לפני הארון כו'.

הגאון ז"ל מחלק בין הגדר של "מן" שכתוב שהוא "לפני ה'" לבין השלחן שבמשכן דלקמן (כו, לה), ששם כתוב "ושמת את השלחן מחוץ לפרכת גו'. ולא נזכר "לפני ה'".

ותוכן דבריו הם כך:

במקום שנאמר "לפני ה'" שהונח שם "צנצנת ה"מן" איתא על כך בחז"ל (זבחים דף פז ע"א) ש"אין לינה בראשו של מזבח" כי "שם ליכא שינוי צורה". ומה ש"גבי לינה ונותר [שיש] בקדשים, לא על הזמן הקפידה התורה, רק מה שהזמן פועל בהדבר, שעושה בו שינוי צורה כו" כי בקה"ק ששם הוא "לפני ה'" "שם ליכא גדר זמן" ו"שם ליכא מלאכים" (כירושלמי יומא פ"ה ה"ב).

אבל בשלחן שבמשכן המראה על עשירות, כבגמרא בב"ב (דף כה ע"ב) "הרוצה שיחכים — ידרים, ושיעשיר — יצפין, וסימנך, שלחן בצפון ומנורה בדרום", שם כן ישנם מלאכים שעולים בסולם שהוא ד' חווקין, ד' שליבות, כבמחז"ל בזה (שם דף נט ע"א) ומספר ד' מראה על "עילה ועלול" ולא למעלה מן הטבע כבקה"ק כב"מן" כאן שזה "לפני ה'"¹⁹.

18) היינו שכל מציאותה של הוצאת דבר מרשות לרשות בשבת איננה כלל מלאכה, אלא אך ורק זה שהאדם מוציאו ממקום אחד למשנהו, מרשות לרשות. ואיננה בכל הל"ח [38=] מלאכות, שהן בעצם מלאכות. וזהו ההסבר שהתוס' מכנים את מלאכת ההוצאה מרשות לרשות — "מלאכה גרועה".

19) וכפי שמפרשים דבריו: מן ענינו פרנסה שהיא ביד ה' בלבד [כי "מפתח של פרנסה לא נמסרו לשליחות למלאכים". ראה ריש מסכת תענית]. על כן כתוב כאן "והנח אותו לפני ה'".

בנוסף לכך, מדייק שהפיו "לפני ה'" כאן הוא בקשר למן, מכיון שהמן מרמז לפרנסה, כדברי המכילתא כאן, שירמיהו הנביא אמר להם לבני ישראל "אם אתם עוסקין בדברי התורה — המקום יפרנס אתכם מזה" מה"צלוחית של מן" שהשאיר משה רבינו ע"ה.

והרי אחד מהדברים שלא נמסרו "ביד שליח", מלאך, הוא "מפתח של פרנסה", כפי שהגמרא אומרת בריש מסכת תענית.

ומוסיף עוד, שאמנם פרנסה לבני ישראל לא נמסר לשליחו של הקב"ה, מלאך, אלא אך ורק ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו, אבל עשירות, היינו יותר מפרנסה רגילה, שהשלחן שבמשכן מרמז לכך, וכדברי הגמרא בב"ב (דף כה ע"ב) שהועתק לעיל, שזה כן נמסר למלאכים, היינו השגחתו של הקב"ה באופן של "עילה ועלול", השגחת הקב"ה בתוך הטבע ולא למעלה מהטבע כבפרנסה שהוא כדוגמת המן שהיתה מהשמים.

(צ"פ פ' בשלח כאן ע' עא.עב. וצ"פ מהדור"ת ע' כח טור ד)

ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה גו' (טז, לה)

מעניין מה ששאלו מהגאון ז"ל "אם מותר לטעום טעם איסור מן?"

שהגאון ז"ל מציין, היינו, אם היו להם לבני ישראל במדבר לחשוש שיהיה להם טעם איסור במן!

בגמרא שם איתא: בעי מיניה ר' זירא מר' אבהו, ירדה לו דמות חמור מהו. ובפירש"י: מי אמר הא ודאי דבר טמא הוא ואסור.

והגמרא עונה: אמרי ליה, אין דבר טמא יורד מן השמים. ובפירש"י: ודבר שאינו הוא, ואם ישנו — טהור הוא.

אולם עשירות הוא על ידי אמצעי, מלאכים שהם "עילה ועלול". ומשום כך הי' בשלחן ארבעה כהנים [כבמנחות דף צט ע"ב], שארבע מרמז על סולם שיש לו ארבעה מדרגות (כאן ע' עב הערה פג).

ויש להוסיף, שכנראה כוונת הגאון ז"ל בקשר לקדשים שלנו בבית המקדש ש"שם ליכא שינוי צורה", מכיון ש"לפני ה'" "ליכא גדר זמן".

ומה שכן נפסל הקרבן בנותר, שנשאר כל הלילה בבית המקדש. זאת, לא בגלל הזמן. כי הרי ב"לפני ה'" אין זמן, כי הקב"ה למעלה מן הזמן. אלא שזהו "מה שהזמן פועל בהדבר [בקרבן] שעושה בו שינוי צורה".

ולפי"ז המן שירד מן השמים ומישהו רוצה דוקא לטעום טעם איסור — מותר. כי אין דבר טמא יורד מן השמים, והרי המן ירד מהשמים.

ובהמשך דברי הגאון ז"ל בתשובתו, שהניסים שבאים מהקב"ה המופיעים בתנ"ך ובש"ס ובמדרשים "זה הוי מציאות גמור", אחרת מכשפים שזה "רק דמיון בעלמא".

ובזה חולק הגאון ז"ל על דברי הרמב"ם ז"ל בספרו מורה הנבוכים (ח"ב פרק כט) שכותב "כי אע"פ שנהפך המטה לנחש ונהפכו המים לדם כו' לא ימשכו שבו טבע אחר . . עולם כמנהגו הולך",

וכותב על כך הגאון ז"ל: לא כך, רק נעשה טבע גמור, שינוי עצמיות. וכפי שמוכיח זאת מכמה מקומות בחז"ל בזה.

(שו"ת צ"פ נ"י סי' ג. וצ"פ למד"נ שם — שבסוף צ"פ לדברים ע' שצו"ז)

ויאמר ה' אל משה גו' כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים (יז, יד)

הגאון ז"ל מסביר, מדוע גם את "זכר עמלק" יש למחות, שלא מצינו כך בשאר אומות העולם? ובלשונו:

"והנה כמו דגבי ישראל ליכא גדר אומה, רק כל פרט ופרט הוא שם הכולל ישראל . . ושאר אומה [האומות] דבטל מציאות הפרטי, משא"כ בישראל.

ולהפך גם בעמלק גם על הפרט יש שם הכולל [עמלק] לכך [יש מצוה למחות] גם [את] זכר עמלק . . כמו בהמה הוה מין עמלק. כן הוא לדינא".

וכפי שהמכילתא כאן אומר: ר"א המודעי אומר, נשבע הקב"ה בכסא הכבוד שלו, אם אניח נין ונכד של עמלק תחת כל השמים, שלא יהו אומרים גמל זה של עמלק, רחלה זו של עמלק.

ולהעיר שמזה הוא ה"מקור" למנהג "שלוקחים הנערים [בפורים], בעת קריאת המגילה] חלוקי אבנים וכותבין עליהן המן ומקישין זו על

גב זו, על מה, דכתיב, ושם רשעים ירקב (משלי י, יז) וכתיב כי מזה אמחה את זכר עמלק²⁰ (ארחות צדיקים (קכא א) אות מב).

(שם, ע' טו)

ויאמר כי יד על כס ייה מלחמה לה' בעמלק מדר דר (יז, טז) הגאון ז"ל מעיר מהגמרא במסכת פסחים (דף קיז ע"א) ששם ישנה מחלוקת אמוראים בזה אם המלה "כס ייה" "הוה תיבה אחת ואז הוה חול [המלה "כסיה" היא חול], ואם ב' [אם ה"כס ייה" נחשבת כב' מילים] אז הוה "כס" חול [ו"ייה" קדוש].

ומעיר ג"כ מדברי הרמב"ם ז"ל בספרו מורה הנבוכים (חלק א פרק ט) שסובר ש"כסיה" היא תיבה אחת וקודש, ובלא זה הוה כפירה.

ומסביר ש"עיקר הגדר [הוא] דהא [עמלק] כפר בהשגחה [ה]עליונה [ש]למטה מגלגל הירח". היינו שכפירתו של עמלק התבטא בזה שהוא סבר שאין השגחתו של הקב"ה נמצאת, ח"ו, מתחת לגלגל הירח, בעוה"ז.

ומציין לדברי המגיד משנה בהל' גניבה וגזילה (פרק ז הלכה יב) על דברי הרמב"ם ז"ל שם שכותב "וכל הכופר במצות מדות [משקולות] ככופר ביציאת מצרים" שמסביר המגיד משנה: וענין זה המאמר, שהשוקל במדה חסירה הוא כעובר עבירה בסתר, שדוחק רגלי השכינה. ופי' המאמר ההוא, שהוא כופר בהשגחה וסובר שהוא כלה [מסתיימת] בגלגל הירח ולא בארץ כו'.

וכפי שמסיים הגאון ז"ל, וכותב: וזהו [ו] מלחמה לעולם עד דור המשיח, כמבואר במכילתא כאן ["מלחמה לה' בעמלק מדור דור", ר"א אומר מדורו של משיח כו'], דאז יפקחו עיני עוורים ונראה אי"ה שהכל ע"י השגחתו יתעלה. ועמלק כפר בזה.

(שם ע' עג"ד²¹)

20 וראה בתורה שלמה כאן אות קיט.

21 וראה לעיל לפ' בראשית (א, א) — מצ"פ למו"נ ח"ב פנ"ו — בצ"פ לסוף פ' דברים ע' שצה.